

IDEALUL – VALOAREA TRĂIRII

Ștefan Alexandru Băișanu

Petre Andrei proiectează idealul suprem în spațiul culturii, socotindu-l o valoare culturală totală. Această valoare cuprinde în sine toți factorii social-teleologici, și se instituie drept criteriu de valorizare a valorilor sociale. Pentru filosoful român, cultura nu este de natură metafizică, ea constituie o realitate corelată strâns cu evoluția istorico-teologică sau, cum spune Rickert, este procesul de realizare a valorilor sociale în evoluția istorică.

Din punct de vedere obiectiv și într-o formulare sintetică, Petre Andrei definește cultura ca fiind „*totalitatea produselor activității omenești, în scopul traiului și perfecțiunii*”.

Cu acest înțeles, cultura exprimă obiectivitatea spiritului omenesc în activitate, în opere.

Dezvăluind caracterul elitist al culturii, filosoful nu-i restrânge sfera de cuprindere numai la creațiile de excepție. După el, creația culturală înseamnă, pe lângă

operele propriu-zise, „și îndeplinirea conștiințioasă a datoriei căci prin acest fapt chiar fiecare individ contribuie la transformarea morală a omenirii”.

Adevărata cultură presupune unirea rațiunii cu moralitatea, pentru asigurarea triumfului vieții superioare asupra instinctelor și dorințelor inferioare. Prin creația culturală, care este temeiul autentic al fericirii, individul își prelungește personalitatea și pătrunde în viața umanității.

Crearea culturii umane este, în accepțiunea filosofului, echivalentă cu realizarea umanității.

Cum explică, filosoful conceptul de umanitate?

Dacă Herder, susținând nevoia dezvoltării armonioase a tuturor dispozițiilor sufletești, dădea conceptului de umanitate un sens individual, considerându-l egal cu esența noțiunii de om, Petre Andrei concepe umanitatea ca fiind o realitate supremă, o realitate ideală, iar individul și societatea sunt doi factori care acționează pentru realizarea acestei valori. Participând conștient la viața întregii colectivități, omul este solidar cu trecutul, moștenitor și continuator al proceselor culturale create de generațiile anterioare.

Tocmai această continuitate și solidaritate în schimbare creează umanitatea. Dar, ca să trăiască, să simtă cu adevărat legătura cu întregul trecut și răspunderea pentru pregătirea viitorului, trebuie să dezvolte în om toate forțele care îl pot ridica deasupra naturii, să se unească în el rațiunea cu moralitatea, virtutea cu frumusețea. Astfel, umanitatea este produsul transformării treptate a omenirii în formele cerute de rațiune și morală.

IDEALUL – VALOAREA TRĂIRII

Exprimând, în demersul său filosofic, legătura constantă și indestructibilă dintre teoretic și practic, Petre Andrei dă o dublă accepție conceptului de umanitate: una teoretică, după care umanitatea reprezintă totalitatea valorilor culturale omenești sau cultura acumulată; o alta practică, și în acest sens umanitatea este „*un ideal etic (...), tendința către omul și societatea perfectă*”.

Conferind umanității un caracter concret-istoric, Petre Andrei o consideră un ideal ce determină activitatea politică și socială, evoluția istorică în general. Umanitatea este purtătorul idealului suprem cultural. Ea se dezvoltă în forme individuale și temporale, care sunt concretizate în societățile naționale. Umanitatea este scopul moral, idealul etic care va determina fericirea. Mijlocul cel mai potrivit pentru atingerea acestui scop este personalitatea.

Numai în acest sens Petre Andrei acceptă personalitatea ca mijloc, pentru a realiza valoarea culturală, națiunea.

Națiunii i se subordonează personalitatea individuală, contopindu-se cu celelalte personalități având o singură voință comună, aceea de creare a culturii. Cu alte cuvinte, viața indivizilor este pusă în serviciul culturii și numai prin aceasta dobândește valoare. Altfel viața în sine nu are nici o valoare.

Prin această teză, Petre Andrei se ridică deasupra biologismului, care consideră viața drept valoare supremă. Desigur, filosoful român nu disprețuiește viața, dar nu îi rezervă mai mult decât rolul de condiție a valorilor culturale. Ea dobândește valoare numai prin creația operelor prin cultură.

„Viața trebuie jertfită atunci când conservarea valorilor o cere”, spune el afirmându-și opțiunea filosofică pentru creația valorică și apărarea acestora, pentru umanism, ca sens al întregii noastre existențe.

În fapt, marea realizare teoretică a lui Petre Andrei, începând cu critica psihologismului și transcendentismului axiologic, rămâne centrată pe ideea primordialității valorii asupra valorificării, pe aceste temeuri susținându-se psihologia valorii fără psihologism (reducerea valorii la un simplu rezultat al valorificării) și logica valorii fără obiectualism (implicarea valorificării în faptul valorii), ambele corelate cu o sociologie a valorii (de asemenea, precedată de critica sociologismului axiologic).

Întrucât piatra unghiulară a unei reconstrucții axiologice este considerată a fi logica valorii, nu putem să nu vedem în filosofia valorii, în primul rând, o filozofie a valorii teoretice.

Configurând rolul și valoarea personalității și a culturii în devenirea umanului, Petre Andrei a asigurat pandantul teoriei sale axiologice care este străbătută de un puternic curent activist transformator.

Pornind de la lucrările unor gânditori de marcă, precum: Kant, Windelband, Richert, Riehl, Wundt, Kreibig, Lipps, Meyer etc. sau polemizând cu aceștia, filosoful român a creat un sistem axiologic, cu numeroase elemente originale și de interes autentic prin soluțiile propuse, cu o maximă deschidere spre universalitate.

Valabilitatea actuală a multor teze și idei fac dovada durabilității acestei construcții, care, în plus are și meritul de a fi prima de acest fel în cultura românească.

Problema idealului și a relațiilor sale cu valoare este o problemă importantă abordată de Petre Andrei, atât în lucrarea sa fundamentală de axiologie, *Filosofia valorii* cât și în prelegerea „*Despre ideal*”, din 1921.

Idea centrală pe care gânditorul își întemeiază analiza este aceea că noțiunea valorii este o noțiune fundamentală pentru filosofie, care explică lumea prin valori logice, dar tot ea are tendința de a o și transforma conform unor idealuri omenești etice. De aceea, ea creează idealuri practice.

„Filosofia arată, astfel, cum se naște, cum evoluează realitatea și apoi valoarea tuturor schimbărilor ei”. Filosofie este „cercetarea valorilor celor mai înalte”, atât teoretice cât și practice. „În felul acesta filosofia cuprinde noțiunea de valoare atât în tema sa teoretică: explicarea realității cât și în cea practică: transformarea realității”.

Unei asemenea teze autorul îi subordonează atât preocupările axiologiei, căci „*valoarea poate și trebuie să alcătuiască obiectul special a unei filosofii a valorii, care va studia numai valoarea și formele sub care se poate prezenta*”, cât și preocupările sociologiei valorii prin care se înțelege „*studiul înfățișării valorii în societate, sau mai clar, legătura dintre valoare și realitatea socială*”, „*sociologia valorii se ocupă cu valorile sociale precum și cu elementele generale sociale, care iau parte la constituirea tuturor valorilor umane*” și cu „*studiul realizării practice a valorilor*”.

Preocuparea teoretică mai ales în perioada de tinerețe, orientarea lui Petre Andrei spre teoria valorilor

se întemeiază pe necesitatea studierii și explicării valorilor din perspectiva sociologică. Aceasta are sarcina de a înfățișa legătura dintre valoare și realitate sub toate aspectele.

Valoarea este un fenomen social deosebit de complex și constituie scopul principal al activității sociale a oamenilor. „*Valoarea devine motivul tuturor acțiunilor, deci a întregii vieți sociale*”, arată Petre Andrei.

În această perspectivă este abordată și problema menționată în titlul acestei comunicări. Îndeosebi în lucrările amintite, autorul întreprinde o analiză complexă a problemei idealului, a relațiilor sale cu valoarea, cu societatea, cu scopul, subliniind specificitatea idealului, trăsăturile caracteristice ale noțiunii de ideal, precum și rolul idealului în viața socială, în evoluția omenirii.

În acest sens, Petre Andrei consideră că noțiunea de ideal poate fi cercetată din patru puncte de vedere:

- 1) din punctul de vedere al genezei sale psihologice;
- 2) al structurii sale logice;
- 3) al raportului cu realitatea;
- 4) al rolului idealului;

și că raportat la realitate, omul nu e pasiv, ci constată ceea ce e, se gândește și la ceea ce trebuie să fie, acționând în acest sens.

Această idee despre o valoare care ar trebui să se realizeze se numește ideal. „*După noi, idealul este*

IDEALUL – VALOAREA TRĂIRII

conștiința unei valori superioare, către a cărei realizare tindem”; „El e valoarea către care țintește evoluția”.

Concepând idealul ca o valoare a cărei realizare se impune întrucât corespunde mai bine unor trebuințe umane, Petre Andrei subliniază natura axiologică a idealului, legătura sa cu valoarea și totodată specificitatea idealului, ceea ce-l deosebește de valoarea propriu-zisă, faptul că *„elementele acestui ideal sunt luare din realitate, în parte, însă cuprind și ceva de natură imaginativă irealizabilă”.*

În fond, constituindu-se prin creația umană, și valoarea și idealul cuprind elemente ale realității, iar caracterul pronunțat imaginativ, anticipativ pare a fi într-adevăr propriu doar idealului.

Totodată, Petre Andrei relevă condiționarea socială a idealului, în strânsă legătură cu faptul că omul nu trăiește izolat, că este supus influenței societății, care îi formează chiar sufletul într-un anumit fel, prin educație, prin viața publică. De aceea, dorințele și aspirațiile sale – deși subiective vor avea întotdeauna o parte socială arată autorul; în geneza idealului trebuie să ținem seama deopotrivă de elementul pur psihic și de cel social, căci dorința subiectivă capătă formă și conținut determinat prin elementele pe care pe care ni le oferă societatea în mijlocul căreia trăim, pe care adesea nu noi am ales-o, ci în care ne-am născut și de care suntem legați prin legături indisolubile.

Deci, idealul este o valoare pe care o formulează individul sub influența societății.

În privința raportului dintre ideal și realitate, Petre Andrei, după o analiză critică a celor trei concepții, dintre care:

1) o concepție reduce realitatea la ideal, sau, mai bine, afirmă prioritatea idealului;

2) alta – reduce idealul la realitate, dând acesteia rolul de element primordial;

3) o concepție ce afirmă numai o dependență reciprocă,

concluzionează asupra dependențelor reciproce dintre ideal și realitate, asupra faptului că „*idealul nu trebuie considerat în afară de natură și de știință*”; că idealul ar fi o adevărată iluzie dacă „*nu ar avea o bază reală și nu ar ținti la nici un mijloc propriu pentru realizare*”, că, deci, elementele reale sunt cele care garantează temeinicia și validitatea idealului; realitatea este de sine stătătoare față de ideal, dar este apreciată prin ideal.

În concepția gânditorului român, noțiunea de ideal are ca note caracteristice: invențiunea, devenirea, armonia și perfecțiunea.

Invențiunea, devenirea și perfecțiunea, în special, definesc noțiunea de ideal nu în mod unitar, întrucât concepția logică a idealului implică un dublu sens și anume: idealul relativ și idealul absolut.

Invenția se referă îndeosebi la modul de alcătuire a idealului și accentuează faptul că „*idealul este o creațiune, o invențiune, rezultată din combinația unor imagini care se concentrează în jurul unui element subiectiv, ce e dorința*”; devenirea – o altă caracteristică

IDEALUL – VALOAREA TRĂIRII

– în sensul că idealul este un continuu proces de devenire, și care definește noțiunea de ideal relativ: *„idealul e numai un moment în procesul de transformare a realității, un moment dinamic care, odată ajuns, dispăre, urmând a se construi un alt ideal”*; *„idealul este, deci, după acest caracter al său, o fază de realizare a evoluției”* care, în viața socială ia forma scopului.

„Dar idealul poate fi și absolut atunci când nu-l mai considerăm ca o verigă din lanțul devenirii, ci ca un termen final”, un fel de prototip a ceea ce se poate imagina mai perfect. Noțiunea de ideal absolut e determinată de perfecțiune, un alt caracter al idealului.

Referindu-se în concluzie, la structura idealului, gânditorul Petre Andrei subliniază că idealul este o judecată de valoare, care are în conținutul său ca noțiune caracterele de invențiune, devenire, perfecțiune, trăsături ce definesc două feluri de ideal: relativ și absolut.

În strânsă legătură cu această distincție, Petre Andrei deosebește idealurile trecătoare și variabile, după timpuri și locuri de idealul suprem invariabil, valoarea absolută după care apreciem; se consideră că idealurile conțin, alături de elemente variabile (concret – istorice) și elemente constante (general – umane); că elementele general – umane reprezintă idealul constant sau valorarea absolută.

În acest fel, sociologul și filosoful român are în vedere nu ceva aprioric sau independent de realitate, ci un țel în perspectivă, un aspect îndepărtat către care tindem și pe care-l vom atinge odată cu realizarea

umanității culturale, fără deosebiri, vizând aici nu numai valorile realizate, ci și pe cele în curs de realizare.

Subliniind teza că idealul exprimă realitatea viitoare la care se gândește spiritul și pe care o vrea, Petre Andrei relevă, totodată, rolul și importanța deosebită a idealului pentru viața socială, pentru omenire.

În această privință el arată că prezența idealului dovedește „*eterna noastră nemulțumire față de realitate*”; idealul nu este numai o idee rece, abstractă, ci o adevărată forță, un mobil pentru acțiune, unitatea de măsură a acțiunilor noastre; o sete de perfecțiune; idealul transfigurează realitate, îmbrăcând-o în forme noi; „*idealul cel mai înalt, din punct de vedere al valorii sale, este acela în care noi ne-am contopit trebuințele proprii omenesți cu trebuințele societății, acela în care noi reprezentăm nu pe individul deosebit de societate, cu numai o părțică din umanitate. Acesta este idealul cultural, adică aspirațiunea nesatisfăcută pentru crearea valorilor cultural-sociale*”.

Rolul idealului este atât de important pentru gânditorul român, încât afirmă cu hotărâre că: „*dacă i se ia omenirii idealul, atunci omenirea dispare, rămânând bestia triumfants. Prin urmare, idealul, prin sine, are valoare etică, deoarece el înfrumusețează sufletul, făcându-ne să ne depășim, să creăm valori noi*”.